

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.3.3>

Михайлик О.Г.

доктор юридичних наук,

професор кафедри правоохоронної та антикорупційної діяльності

Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

<https://orcid.org/0000-0002-2113-4888>

ОКРЕМІ НАПРЯМКИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ МІСЦЬ ПОПЕРЕДНЬОГО УВ'ЯЗНЕННЯ ТА УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Аналізуючи запропоновану суспільству «Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р), а саме другий розділ (Опис проблем, які обумовили прийняття Стратегії), слід зазначити, що Міністерство юстиції України дійшло до висновку, що «Моральна застарілість і матеріальна зношеність ресурсів системи органів та установ виконання покарань, руйнування та пошкодження інфраструктури (гуртожитків, камер, інших приміщень та обладнання) внаслідок воєнних дій, вимушене ущільнення установ виконання покарань, недостатній обсяг фінансування не дають змоги повноцінно реалізовувати політику і реформувати сферу виконання кримінальних покарань та пробації».

Доречно зазначити, що такої точки зору дотримуються і сучасні дослідники, такі як Богатирьов І. Г., Іваньков І. В., Боднар І. В., Царюк С. В., та ін. На підставі аналізу проведених ними досліджень вважають, що застарілість архітектурної концепції, зношеність елементів інженерно-технічної бази, яка не відповідає сучасним умовам сучасного можливого технічного наповнення та законодавчого забезпечення, ускладнює створення кримінально-виконавчої системи з цифровою інформацією європейського зразка.

При цьому слід зазначити, що в наслідок воєнних дій з'явилися додаткові детермінанти, що ускладнюють стан справ в цій

сфері (ущільнення установ виконання покарань; евакуація засуджених та осіб, взятих під варту, до більш безпечних місць тримання; та інші). Проте цей напрямок дослідження потребує додаткових наукових пошуків, які виходять за межі нашого дослідження [1].

Проблема наукового аналізу стану реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань, була предметом дослідження таких вітчизняних учених, як К. А. Автухов, І. Г. Богатирьов, І. В. Боднар, С. Ф. Денисов, Т. А. Денисова, О. М. Джужа, О. М. Звенигородський, В. В. Карелін, О. Г. Колб, І. М. Копотун, Є. Л. Малишенко, Л. І. Олефір, Л. Г. Остапчук, В. Ф. Пузирний, М. С. Пузирьов, А. Г. Перегудов, Н. М. Свириденко, А. Х. Степанюк, С. Р. Тагієв, О. Г. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. В. Царюк, Д. В. Ягунов, І. С. Яковець та багатьох інших.

Метою статті є дослідження окремих напрямків реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Беручи до уваги Постанову Кабінету Міністрів Української РСР від 11 липня 1991 р. N 88 Київ «Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» у якій у вступній частині наголошується, що «Умови утримання засуджених і взятих під варту не відповідають міжнародним стандартам» [2]. Наслідком прийняття цього документа стало

прийняття цілого ряду законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, а саме: Закон України «Про попереднє ув'язнення» (1993 рік); Кримінально-виконавчий кодекс України (2003 рік); Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань (2018 рік); Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України (2019 рік), тощо. Саме ці документи мали за ціль усунути негативні фактори в діяльності слідчих ізоляторів та установ виконання покарань, які ми зазначили вище.

Проте, згідно сучасного стану справ і напрямам, які були зазначені в вищезгаданій Стратегії, реформування системи установ попереднього ув'язнення та установ виконання покарань повинно відбуватись з метою створення умов тримання осіб з врахуванням норм щодо їх матеріального та медико-санітарного забезпечення з врахуванням пенітенціарного досвіду розвинених країн Європи та вимог міжнародних стандартів у сфері захисту прав засуджених.

Слід зазначити, що система пенітенціарних органів та установ являє собою важливий компонент державного механізму, який забезпечує безпеку суспільства шляхом ізоляції та поміщення до кримінально-виконавчої установи осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення або засуджені до кримінального покарання у виді позбавлення волі на певний строк. У 1995 році в процесі інтеграції України до Ради Європи однією з умов було зобов'язання приведення у відповідність до міжнародних стандартів (Мінімальних стандартних правил поведження з в'язнями, Європейських пенітенціарних правил, тощо) національну систему місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань.

Проте прийняття у 2003 році Кримінально-виконавчого Кодексу України не внесло значних змін у структуру установ попереднього ув'язнення та установ виконання покарань. На відміну від раніше діючого

виправно-трудового законодавства, назви установ попереднього ув'язнення та установ виконання покарань були змінені, проте функції залишились попередніми. І категорій осіб, які утримуються в установах виконання покарань закритого типу залишилась дуже схожою порівняно з виправно-трудовим законодавством України. Відповідно, система установ виконання покарань теж не зазнала значних змін.

Саме незадовільний стан справ в цій сфері став підґрунтям наступних наукових доробок у сфері реформування пенітенціарної системи України. Дослідження науковців та практиків, а також аналіз пенітенціарної практики розвинутих країн світу, створили основу формування нової концепції розвитку пенітенціарної системи України, яка відобразилась у «Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р). Як зазначається у вищезгаданій Стратегії: «Інфраструктура пенітенціарної системи і до війни не відповідала міжнародним стандартам. Умови тримання у багатьох слідчих ізоляторах та установах виконання покарань не задовольняють базові потреби засуджених та осіб, взятих під варту, і прирівнюються Європейським судом з прав людини до катувань...» [1]. Тому важливо відзначити, що реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань у сучасних умовах залишається невирішеним, питання наукових доробок та практичних напрацювань в цій сфері є актуальною.

На нашу думку, незважаючи на проміжок часу від прийняття даного рішення до сьогоднішнього дня, даний напрям реформування місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань залишається невирішеним. Із цього приводу є влучною позиція вітчизняного вченого О.О. Шкути, який вважає, що сучасна вітчизняна система органів та установ виконання покарань і слідчих ізоляторів Державної пенітенціарної служби

України (На сьогоднішній день – Державна кримінально-виконавча служба) потребує свого переформатування у відповідності до міжнародних стандартів поводження з ув'язненими й засудженими. Автор констатує, що це досить складний і відповідальний процес. По-перше, результати впливу основних засобів виправлення та ресоціалізації, на його точку зору, впливають на долю тисяч людей, які перебувають у місцях примусового тримання осіб, а також їхніх рідних і близьких; по-друге, такі зміни стосуються базових людських цінностей і прав [3, с. 114].

Аналіз наукових поглядів сучасних науковців звернув нашу увагу на те, що ще у 1991 році, в постанові «Про затвердження Основних напрямків реформування кримінально-виконавчої системи в Українській РСР» Кабінету міністрів Української РСР, було зазначено про необхідність переобладнання установ виконання покарань за блочним типом [2].

На законодавчому рівні такий напрямок реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань відбувся у 2010 р. шляхом внесення змін до ч. 1 ст. 115 КВК України, так на думку І.М. Брошка, який зазначає у своєму дисертаційному дослідженні, що законодавець замінив «казармене утримання засуджених» на норму в якій зазначено, що «засуджені, як правило, тримаються в приміщеннях блочного типу» [4, с. 90].

Хоча згодом вітчизняні вчені О. І. Іваньков, І. В. Боднар, С. В. Царюк відмічали, що не всі установи виконання покарань мають можливості щодо проведення відповідного матеріально-технічного переоснащення жилих приміщень для засуджених [5, с. 56; 6, с. 35]. Зважаючи на це, переконані, що переходити на режим одиночного тримання засуджених, на чому наголошують ряд фахівців на чолі з професором І. Г. Богатирьовим, об'єктивно можливо лише після 100-відсоткового переходу всіх установ виконання покарань із приміщень казарменого типу на блочне тримання [7, с. 16–17].

Проте, слід зазначити, що є і інші точки зору на ці питання, так В. С. Пузирний у своїх працях неодноразово звертав увагу та вказував на неможливість забезпечення повного переходу від приміщень казарменого типу до приміщень блочного типу [8, с. 130].

В свою чергу, слід зазначити, що на підставі проведеного нами аналізу нормативно-правових документів визначення «приміщень блочного типу» не знайшло свого відображення ні в Кримінально-виконавчому кодексі України, ні в Правилах внутрішнього розпорядку установ виконання покарань. Так, ми розуміємо, що перехід до тримання засуджених у «приміщень блочного типу» потребує належного фінансування системи, але, як зазначається в «Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України» від 13 вересня 2017 року № 654-р, що «застарілою залишається і матеріальна база діючих пенітенціарних закладів, більшість будівель і споруд яких перебуває у незадовільному стані, а окремі – в аварійному, чим не забезпечуються умови тримання засуджених та ув'язнених» не може бути розкритою в повному обсязі в наявних установах виконання покарань та слідчих ізоляторах [9].

З цього приводу необхідно зазначити, що вищезазначена Концепція передбачала питання додаткової оптимізації існуючої мережі кримінально-виконавчих установ та слідчих ізоляторів, а також виділяла основним завданням «будівництво нових слідчих ізоляторів та установ виконання покарань у великих містах України в рамках державно-приватного партнерства». Так у 2021 році Міністерство Юстиції України наголошувало, що «кошти на таке будівництво будуть скеровуватись із продажів старих в'язниць у західному регіоні» [10]. Але на сьогоднішній день ми не бачимо ні одного законодавчого документу, ні початку будівництва нових установ виконання покарань в Україні.

Повертаючись до «Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» (розпорядження Кабінету

Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р) необхідно зазначити, що питання будівництво нових установ виконання покарань та слідчих ізоляторів законодавцем взагалі не розглядалося та було знято взагалі. Тобто буде продовжуватися реконструювання застарілих установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, яке не зможе розкрити в повному обсязі переваги «блочного типу» утримання ув'язнених та засуджених, а також виконати основну вимогу міжнародних документів, щодо створення належних умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту.

Висновки. Отже, слід зазначити, що на нашу точку зору необхідні кардинальні зміни в визначенні основних напрямів реформування системи слідчих ізоляторів та установ виконання покарань: по-перше, це пошук міжнародної або

національної спільноти на викуп установ та слідчих ізоляторів, які з проведення «оптимізації діяльності установ виконання покарань» були ліквідовані; по-друге, пошук міжнародних донорів до проектування та будівництва установ нового зразка, які будуть утримувати різні категорії ув'язнених та засуджених (функціонування «мультирежимних установ виконання покарань» згідно з «Стратегією реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р)). Вищезазначені зміни забезпечать приведення у відповідність умови тримання засуджених та ув'язнених, які будуть відповідати європейським стандартам, а також допоможуть усунути підстави для звернень засуджених та ув'язнених до Європейського суду з прав людини.

Анотація

У статті розглядається питання про розгляд окремих напрямків реформування системи місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань, які є установами Державної кримінально-виконавчої служби України. Автор досліджує та аналізує «Стратегію реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року», ухвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р, особливу увагу приділяє другому розділу, що описує основні проблеми, що надихнули прийняття даної стратегії. Автором зазначено, що Міністерство юстиції України визначило, що система органів та установ виконання покарань страждає від моральної застарілості, матеріальної зношеності ресурсів, руйнування інфраструктури через воєнні дії, а також недостатнього фінансування, що перешкоджає повноцінному реформуванню та вдосконаленню політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації.

У статті розглядаються погляди сучасних дослідників, з якими погоджується автор, та зазначає, що застарілість архітектурної концепції і зношеність інженерно-технічної бази ускладнюють впровадження сучасних технічних та законодавчих стандартів у кримінально-виконавчу систему. Зокрема, наголошується на необхідності цифрової модернізації, яка відповідала б європейським стандартам. Крім того цей аналіз підкреслює актуальність необхідності системних змін у пенітенціарній системі України з метою вдосконалення умов тримання та виконання кримінальних покарань на основі сучасних міжнародних стандартів.

У статті обговорюється нестача значних змін у структурі та функціях установ попереднього ув'язнення та установ виконання покарань після прийняття Кримінально-виконавчого кодексу України 2003 року. Автор підкреслює, що це стало причиною подальших наукових досліджень і формування нової концепції розвитку пенітенціарної системи, яка відобразилась у Стратегії реформування пенітенціарної системи до 2026 року.

Автор дійшов до висновку про необхідність подальших зусиль у напрямку реформування, щоб система місць попереднього ув'язнення та установ виконання покарань відповідала між-

народним стандартам і досягла відповідного рівня умов утримання і виконання кримінальних покарань, враховуючи сучасні вимоги та практику розвинених європейських країн.

Ключові слова: Державна кримінально-виконавча служба, реформування, стратегія, ув'язнений, засуджений, слідчий ізолятор, установа виконання покарань, умови тримання, блочний тип, міжнародні стандарти.

Mykhailyk O.H. Separate directions for reforming the system of pretrial detention facilities and penal institutions

The article discusses the issue of considering specific directions for reforming the system of pre-trial detention facilities and institutions for the execution of punishments, which are part of the State Criminal Executive Service of Ukraine. The author investigates and analyzes the “Strategy for Reforming the Penitentiary System for the Period up to 2026», adopted by the Cabinet of Ministers of Ukraine on December 16, 2022, No. 1153-p, with particular attention to the second section describing the main problems that prompted the adoption of this strategy. The author notes that the Ministry of Justice of Ukraine has determined that the system of bodies and institutions for the execution of punishments suffers from moral obsolescence, material wear and tear of resources, destruction of infrastructure due to military actions, and insufficient funding, which hinder comprehensive reform and improvement of policies in the field of execution of criminal punishments and probation.

The article discusses the views of contemporary researchers with which the author agrees, emphasizing that the obsolescence of the architectural concept and the wear and tear of the engineering-technical base complicate the implementation of modern technical and legislative standards in the criminal executive system. In particular, the necessity of digital modernization is highlighted, which would correspond to European standards. Additionally, this analysis underscores the relevance of the need for systemic changes in the penitentiary system of Ukraine to improve conditions of detention and execution of criminal punishments based on modern international standards.

The article also discusses the lack of significant changes in the structure and functions of pre-trial detention facilities and institutions for the execution of punishments after the adoption of the Criminal Executive Code of Ukraine in 2003. The author emphasizes that this has led to further scientific research and the formation of a new concept for the development of the penitentiary system, which is reflected in the Strategy for Reforming the Penitentiary System until 2026.

The author concludes on the necessity for further efforts towards reform to ensure that the system of pre-trial detention facilities and institutions for the execution of punishments meets international standards and achieves an appropriate level of conditions for detention and execution of criminal punishments, taking into account the current requirements and practices of developed European countries.

Key words: State Criminal Executive Service, reform, strategy, detained, convicted, detention facility, institution for the execution of punishments, conditions of detention, block type, international standards.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022–2024 роках : розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 № 1153-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text> (дата звернення: 30.03.2024).
2. Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР : Постанова Каб. Міністрів Укр. Рад. Соціаліст. Респ. від 11.07.1991 р. № 88 : станом на 27 січ. 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/88a-91-п#Text> (дата звернення: 28.03.2024).

3. Шкута О. О. Алгоритм реформування Державної пенітенціарної служби України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 3. С. 113–116.
4. Брошко І. М. Кримінально-виконавчі засади матеріально-побутового забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні : дис. ... доктора філософії : 081 Право. Чернігів, 2023.
5. Іваньков О. І. Міжнародно-правові стандарти у сфері забезпечення захисту прав засуджених до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2016. 233 с.
6. Боднар І. В., Царюк С. В. Проблемні питання діяльності органів та установ виконання покарань. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2017. № 2. С. 34–39.
7. Трансформація кримінально-виконавчого законодавства України (пенітенціарна доктрина) / І. Г. Богатирьов та ін. Київ : ВД «Дакор», 2014. 156 с.
8. Пузирний В. Ф. Політика у сфері виконання покарань України як складова державної політики України. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. С. 126–131.
9. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 13.09.2017 р. № 654-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-p#Text> (дата звернення: 29.03.2024).
10. Міністр юстиції прокоментував будівництво нового слідчого ізолятора у Львові. URL: <https://city-adm.lviv.ua/news/culture/architecture-and-historic-heritage/286169-ministr-iustytysii-prokomentuvav-budivnytstvo-novoho-slidchoho-izoliatora-u-lvovi> (дата звернення: 30.03.2024).